

Dansk sproghistorie

12

opsamling og afrunding

Thomas Olander

Roots of Europe, INSS, Københavns Universitet

29. november 2010

► i dag

- opfølgning
- dansk sproghistorie i overblik
 - fonetik
 - morfosyntaks og leksikon
 - perioder
 - dialekter
 - andet
- anvendt sproghistorie
- slutevaluering
- **gæsteoptræden: Michael Ejstrup om danske dialekter**

billede fra
me-dialekt.dk

▸ opfølgning

- udtalen af *kvaj*
 - ODS: uden stød
 - DDO og *Den store danske udtaleordbog*: med eller uden stød

▸ dansk sproghistorie i overblik: fonetik

- infortissvækkelsen (1100-t.; ikke østdansk): *kong* > *kone*
- spirantsvækkelsen (1100-t.): *wægh* > *vej*
- klusilsvækkelsen (1100-t.): *bitæ* > *bide*
- den østnordiske monoftongering (800-t.; også svensk):
**stainaz* > *sten*
- den germanske lydforskydning (ca. år 0): til latin *pater* svarer da. *fader*

▸ dansk sproghistorie i overblik: morfosyntaks, leksikon

- morfosyntaktiske udviklinger
 - den bestemte artikels opståen (1000-t.)
 - den ubestemte artikels opståen (1100-t.)
 - kasussystemets afvikling i substantiver (1200-t.)
 - reduktion af tre køn til to
- leksikon
 - massiv påvirkning fra nedertysk (fra 1300-t.)
 - senere påvirkning fra højtysk (efter reformationen), fransk (fra 1600-t.), engelsk (fra 1900-t.)

▸ dansk sproghistorie i overblik: perioder, 1/6

- yngre nydansk (nu-1700)
 - ældre nydansk (1700-1525)
 - yngre middeldansk (1525-1350)
 - ældre middeldansk (1350-1100)
 - olddansk (1100-800)
 - urnordisk (800-200)
- Blixen (talt sprog)
Phister (talt sprog)
Holberg, *Barselsstuen* (1724)

▸ dansk sproghistorie i overblik: perioder, 2/6

- yngre nydansk (nu-1700)
 - ældre nydansk (1700-1525)
 - yngre middeldansk (1525-1350)
 - ældre middeldansk (1350-1100)
 - olddansk (1100-800)
 - urnordisk (800-200)
-
- Christian 5.s Danske Lov (1683)
Leonora Christina, *Jammers Minde* (1674/1693)
Christian 3.s bibel (1550)

▸ dansk sproghistorie i overblik: perioder, 3/6

- yngre nydansk (nu-1700)
 - ældre nydansk (1700-1525)
 - yngre middeldansk (1525-1350)
 - ældre middeldansk (1350-1100)
 - olddansk (1100-800)
 - urnordisk (800-200)
-
- Christiern Pedersen, *Jærtegnspostil* (1515)
Hans Tausens oversættelse af Mosebøgerne (1535)
Kundgørelse fra bystyret i Malmø (1430)
Rydårbogen (ca. 1400)

▸ dansk sproghistorie i overblik: perioder, 4/6

- yngre nydansk (nu-1700)
- ældre nydansk (1700-1525)
- yngre middeldansk (1525-1350)
- ældre middeldansk (1350-1100)
 - olddansk (1100-800)
 - urnordisk (800-200)
- Henrik Harpestrengs lægebog (ca. 1300)
Jyske Lov (ca. 1325)
Skånske Lov (ca. 1250)
runevers (ca. 1300)

▸ dansk sproghistorie i overblik: perioder, 5/6

- yngre nydansk (nu-1700)
- ældre nydansk (1700-1525)
- yngre middeldansk (1525-1350)
- ældre middeldansk (1350-1100)
 - olddansk (1100-800)
 - urnordisk (800-200)
 - den store Jellingsten (ca. 985)
den lille Jellingsten (ca. 935)

▸ dansk sproghistorie i overblik: perioder, 6/6

- yngre nydansk (nu-1700)
- ældre nydansk (1700-1525)
- yngre middeldansk (1525-1350)
- ældre middeldansk (1350-1100)
- olddansk (1100-800)
- urnordisk (800-200)
- runeindskrift fra Stenmagle (ca. 200-550)
guldhornsindskriften (400-t.)

▸ dansk sproghistorie i overblik: dialekter

- hovedinddeling
 - vstdansk
 - ødansk
 - østdansk
- kriterier for inddeling
 - fonetiske (fx resultaterne af infortissvækkelsen)
 - morfosyntaktiske (fx antal køn)
 - leksikalske (fx 'jeg')

▸ dansk sproghistorie i overblik: andet

- skrift og udtale
- sproglig variation som udtryk for sproghistorie
- niveauer i sprogbeskrivelsen: fonetik, morfologi, syntaks og leksikon

▸ anvendt sproghistorie: redskaber, 1/4

- overblik og baggrund
 - Karker, *Dansk i tusind år*
 - Karker, *Politikens sproghistorie*
 - Skautrup, *Det danske sprogs historie*, 1-5
 - Inge Lise Pedersen, »Det danske sprogsamfunds historie«
 - (*)Bandle et al. (red.), *The Nordic languages*, 1-2
 - *Sletten (red.), *Nordens sprog med rødder og fødder*
 - Haugen, *The Scandinavian languages*

▸ anvendt sproghistorie: redskaber, 2/4

- fonetik
 - Brøndum-Nielsen, *Gammeldansk Grammatik*, 1-2
 - Skautrup, *Det danske sprogs historie*, 1-5
 - (*)Bandle et al. (red.), *The Nordic languages*, 1-2
 - Hansen, *Den lydlige udvikling i dansk*, 1-2
 - Brink & Lund, *Dansk rigsmål*, 1-2
 - Brink & Lund, *Udtaleforskelle i Danmark*
- morfologi
 - Brøndum-Nielsen, *Gammeldansk Grammatik*, 3-8
 - Skautrup, *Det danske sprogs historie*, 1-5
 - (*)Bandle et al. (red.), *The Nordic languages*, 1-2

▸ anvendt sproghistorie: redskaber, 3/4

- syntaks
 - Skautrup, *Det danske sprogs historie*, 1-5
 - (*)Bandle et al. (red.), *The Nordic languages*, 1-2
- leksikon
 - Skautrup, *Det danske sprogs historie*, 1-5
 - (*)Bandle et al. (red.), *The Nordic languages*, 1-2

▸ anvendt sproghistorie: redskaber, 4/4

- ordbøger
 - Katlev, *Politikens etymologisk ordbog*
 - Nielsen, *Dansk etymologisk ordbog*
 - Galberg Jacobsen, Jensen & Jørgensen, *Ord med historie*
 - **Ordbog over det danske Sprog*
 - **Den danske ordbog*
 - (*)*Politikens nudansk ordbog med etymologi*
 - *Kalkar, *Ordbog til det ældre danske sprog (1300-1700)*, 1-4

▸ anvendt sproghistorie: øvelser

1 a er <i>skar</i> den oprindelige præteritum af <i>skære</i> ?	2 a er <i>læste</i> den oprindelige præteritum af <i>læse</i> ?
b hvad er <i>-en</i> i udtrykket <i>i vilden sky</i> ?	b hvad er <i>-er-</i> i ordet <i>ungersvend</i> ?
c er <i>mus</i> et arveord eller et låneord?	c er <i>spise</i> et arveord eller et låneord?
d er <i>vand</i> og <i>våd</i> beslægtede?	d er dansk <i>have</i> og latin <i>habēre</i> 'have' beslægtede?
3 a er <i>riger</i> den oprindelige pluralis af <i>rige</i> ?	4 a er <i>voksede</i> den oprindelige præteritumsform af <i>vokse</i> ?
b hvad er <i>-e</i> i udtrykket <i>til orde</i> ?	b hvad er <i>-e</i> i udtrykket <i>med rette</i> ?
c er <i>brav</i> et arveord eller et låneord?	c er <i>torsk</i> et arveord eller et låneord?
d er <i>bryde</i> og <i>brød</i> (sb.) beslægtede?	d er <i>skal</i> (sb.) og <i>skål</i> beslægtede?

▸ slutevaluering

- 8 minutter

▸ gæsteoptræden: Michael Ejstrup om danske dialekter